

חנן חבר, אנחנו שברי חרוזים: פוליטיקה של טראומה בספרות הישראלית.
ירושלים: מאגנס, 2017. 303 עמ'.

יעל מונק

במאמרו למה לנו לקרוא קלאסיקה (Calvino, 1986) התייחס הסופר והמבקר, איטלו קאלווינו, למשמעות המושג "ספרות קלאסית". הוא הגדיר אותה כספרות שאנשים יאמרו עליה תמיד שהם נמצאים בעיצומה של קריאה חוזרת, שהרי איך אפשר להודות שלא קראת את המלט? (אף על פי שבימינו נמצאו גם מי שידו שלא קראו את צ'כוב). לטענתו, המושג קלאסיקה בספרות מתייחס לספר שלעולם אינו מפסיק לומר את מה שעליו לומר (*A classic is a book that has never finished saying what it has to say*), ועל כן יש טעם לקרוא אותו שוב ושוב.

הגדרה קולעת זו, המחודדת את האקטואליה הנצחית של יצירות מסוימות, היא שעומדת במרכז ספרו החדש של חוקר הספרות המוערך, חנן חבר, המכנס מבחר ממאמריו שנכתבו בשנים 2011–2016. החוט המקשר בין מאמרי הספר הוא הטראומה המובלעת בטקסטים ספרותיים. מתברר שבעידן הקהילות המדומיינות הטראומה אינה עוד נחלתו של היחיד, והיא יכולה בקלות רבה לבטא את מצבה של קהילה שלמה ואף של אומה. הספר עוקב אחר הטראומות שנרשמו בספרות העברית: מטרומת השואה, דרך טראומת 1947, טראומת ההגירה מארצות ערב, טראומת מלחמת יום הכיפורים, טראומת לבנון וגם השיבה לגרמניה, מולדת הטראומה, בתקווה שתביא עמה את הגאולה. הבחירה הכרונולוגית של חבר מחייבת אותו לפתוח את הספר בטראומה המכוננת של הספרות העברית, הנכבה, כפי שהובאה בגוף ראשון על-ידי מיכה, "המספר הטראומטי" (עמ' 19), גיבור חרבת חזעה. מתברר שטראומת הכובש לא באה על פתרונה בסיפורו של יזהר, אלא המשיכה לרדוף את הספרות הישראלית כעדות ממקור ראשון, והיא מציעה התבוננות מקרוב באירועים הקשים הפוקדים את מדינת ישראל מראשיתה.

* ד"ר יעל מונק, המחלקה לספרות, לשון ואמנויות, האוניברסיטה הפתוחה, רעננה.
דואר אלקטרוני: munkyael@gmail.com

הספר עוסק אפוא באופני שזירתן של טראומת השואה וטראומת הנכבה בתוך טקסטים שונים, למשל בשירתו של אבות ישורון, שבה "הטראומה מופיעה תמיד פעמיים. זאת כמובן כדרך להמשיג את תופעת הטראומה, ובתור שכזאת ניתן לכל היותר לנסות ולטעון שהטראומה הפלסטינית אצל ישורון היא מופע שני של טראומת השואה היהודית. עם זאת, שתייהן בסופו של דבר מתכנסות לטראומה יהודית אחת שמייצגת את הטראומה הפלסטינית ומאפשרת את קבלת האחריות עליה, שכן, כפי שכתבה קתי קארות': הטראומה של האני יכולה להתחבר לטראומה של האחר ולהביא למפגש אֶתה" (עמ' 62). באופן דומה, הספר מציע קריאות חדשות ומאלפות של יצירות קלאסיות, דוגמת בעלת הארמון של לאה גולדברג או קומת קרקע של אפלפלד וגילוי אליהו של ס. יזהר. אף שהטקסטים מוכרים כולם, קריאתו של חבר מבהירה עד כמה הם היו ביקורתיים עוד בזמן כתיבתם ועד כמה ביקורת זו חמקה בזמן אמת מעיני המבקרים ומעיני הקוראים.

חשיבותו של הספר מתגלה בעיקר במבוא הקצר והמנומק המסביר את המהלך הרטורי של המחבר. כותרת המבוא, "ועל הגדולים לא ירחם עוד", הלקוחה מן השורה השנייה והמוכרת פחות משירו הקנוני של יהודה עמיחי "אלוהים מרחם על ילדי הגן", חושפת את כוונתו של חבר לקרוא את הטקסט "נגד כיוון הפרווה", כדברי בנימין (1996), ולהתעמק במה שנראה כשולי וכטריוויאלי. חבר מצליב במבוא בין הזמן ההיסטורי לבין האופן שבו הוא נרשם כזיכרון ברקע הטקסטים. לטענתו, הצטלבויות אלו, שלא הוגדרו כטראומטיות בזמנו, הן שהפגישו בין האסונות השונים שפקדו את המקום הישראלי ובסופו של דבר מצאו את השתקפותן בספרות הישראלית והפכו אותה לטקסט פוליטי המזמן קריאות חוזרות ונשנות. הצידוק למהלך הרטורי הזה מוסבר במבוא המספק מפתחות אישיים ולאומיים להבנת הטראומה בספרות הישראלית. הקריאה של חבר "נגד כיוון הפרווה" מאפשרת לזהות את הממד האקטואלי של אותם טקסטים קלאסיים, המעוגנים בשלוש הנמקות טראומטיות, הנושאות כולן אופי אוטוביוגרפי: הראשונה, נעוצה בחיבור האוטוביוגרפי של הכותב למושא כתיבתו, כשהוא מעיד על עצמו כבן דור פוסט־טראומתי שחווה לא רק את מלחמת יום הכיפורים, אלא גם את ההפקרה מצד המדינה – שתי חוויות קשות שהוא נותר מהן מצולק. השנייה היא זכר שואת יהדות אירופה שהודחק עליידי הוגי הצינונות בשל הרצון לכרוא דור חדש של צעירים נטולי טראומות, מהלך שהתגלה ברבות השנים כהרסני בשל ההשכחה שכפה על הזיכרון הלאומי כולו. השלישית, אוטוביוגרפית גם היא, יוצרת חיבור בין הספרות הקנונית לבין ההווה של המחבר ומיקומו באוניברסיטת ייל, ניו הייבן, שבה נכתב הספר. חיבור זה נושא עמו זיקה לבנימין הרשב (הורשובסקי), כפי שהיא באה לידי ביטוי בשורה הראשונה הפותחת את המבוא: "התחלתי לכתוב הקדמה זאת לספרי על הפוליטיקה של הטראומה בספרות ישראלית בתום ימי השבעה לפטירתו (23 באפריל 2015) בגיל 87 של בנימין הרשב, מגדולי החוקרים של הספרות והתרבות היהודית המודרנית, שלימד בארצות הברית, באוניברסיטת ייל שבניו הייבן שנים רבות" (עמ' 1). המבוא נחתם

במילים האלה: "אוניברסיטת ייל, ניו הייבן, ינואר 2016" (עמ' 15). בהתחשב בדברים אלו, אי אפשר שלא לחשוב על תפקידו החדש של הכותב, חנן חבר, במקומו של פרופ' הרשב כראש הקתדרה לספרות עברית באוניברסיטת ייל. חבר, שכבר פרסם לא מעט ספרים על תולדות הספרות העברית, כותב במבוא גנאלוגיה מעט אחרת של חקר הספרות הישראלית, והוא משלב את עצמו בתוכה, בצדק, כממשיך דרכו של הרשב בחקר הספרות הישראלית והיהודית – אותה ספרות המאמינה שקיים גשר בין כאן לבין שם, בין אז לבין היום, ספרות המסרבת להאמין בנתק פתאומי מן העבר כולו ותחת זאת מעדיפה לראות את הדברים מתגלגלים זה בתוך זה.

אם כך, המבוא הוא החידוש הגדול של הספר, לא רק משום שטרם פורסם במסגרת אחרת, אלא דווקא בשל ההיבט הכמעט דידקטי שלו, המבקש לנקוט עמדה אחראית (ואחריות היא מילה החוזרת רבות בניתוחי הטקסטים) בנוגע לאתוס הישראלי "משואה לתקומה". במרכז המבוא חבר מציע היסטוריוגרפיה של כתב העת לקראת שנוסד בשנת 1951 במטרה להכשיר דור חדש של כותבים ישראלים שלא יהיו נגועים בטראומת השואה ויהיו דומים יותר לעמיתיהם במערב. מי שעומד מאחורי הפרויקט הדרמטי הזה של לקראת, אותה חבורה ספרותית שהייתה עתידה לשנות את פני הספרות הישראלית, היה לא אחר מאותו בנימין הרשב, שגדל הרחק מארץ ישראל: תחילה בוויילנה ואחר כך בהרי אורל שבברית המועצות בימי מלחמת העולם השנייה, "שהה במחנה עקורים בגרמניה ועלה ארצה כמעפיל, התגייס לפלמ"ח ובמסגרת חטיבת הראל לקח חלק פעיל בקרבות מלחמת העצמאות" (עמ' 3). כמו אנשי ספרות אחרים בני דורו, כמו נתן זך, אריה סיוון ויהודה עמיחי, גם הרשב האמין בכוחה המרפא של הספרות וביכולתה לבאר את הטראומות שעל בסיסן הוקמה מדינת ישראל. היוצרים הנדונים בספר הם דור ראשון לטראומה שהודחקה, אך הקורא בן־ימינו יכול לזהות בו טראומה בין־דורית שהודחקה ונמצאה משוכפלת במשוררי הדורות הבאים. כך קמו לתחייה הכאבים המיתיים של העבר ועמם גם דמותו של המת־החי, שמשוררי המודרנה יצאו נגדו. נדמה שגם חבר שותף לאמונה בכוחה המרפא של הספרות, שכן הוא בוחר לחזור ולהתעמק פעם נוספת ביצירות שהפכו לקלאסיקה ישראלית.

הבחירה המצוינת בתצלום שחור־לבן של שמחה שירמן שעל הכריכה, "נוף, מכתש רמון 1987", מחדדת היבט זה. התצלום מציג ממרחק גדול גבר העומד ומצלם בין סלעים מדבריים באור יום. עיקר כוחו של הצילום הוא בעמימותו: איננו יודעים מה גרם לאיש לעצור מלכתו במדבר ולצלם את מה שאיננו רואים, אך הסיטואציה כולה זועקת את המפגש עם המוכר, עם המוכחש ועם המאיים. זה כוחה של הטראומה המשתמעת רק למי שחוה אותה.

המתבונן באדם הטראומטי, בדומה למתבונן בעטיפת הספר, מזהה את המוכר אך אינו מסוגל להגדירו במילים, ועל כן הוא יכול רק לתהות בינו לבין עצמו מה גרם לעצירת התנועה ולהשתתות ומה נחשף ברגע העצירה, שהרי "הספרות, כמו הפסיכואנליזה,

מעוניינת ביחסים המורכבים שבין ידיעה לידיעה" (עמ' 83), וזה בדיוק המקום שספרו של חבר מנסה לתפוס.

מקורות

ולטר, ב' (1996). מבחר כתבים (כרך ב, עמ' 315; תרגום: ד' זינגר). תל אביב: הקיבוץ המאוחד.

Calvino, I. (1986). *Why read the classics?* (Translated by P. Creagh). Boston, MA, & New York, NY: Mariner Books.